

УДК 001.4

О. Левченко

Львівський регіональний інститут державного управління
Національної Академії державного управління при Президентові України**ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ТА ЇЇ ТЕРМІННА СИСТЕМА**

© Левченко О., 2003

Стаття присвячена проблемі використання когнітивної парадигми у контрастивістиці. Подається аналіз базового поняття лінгвокультурології – терміна *культурно значимий концепт*. Досліджуються принципи виділення культурно значимих концептів, пропонуються засади лінгвокультурологічного дослідження.

This article considers the issue of cognitive paradigm usage in contrastive linguistics. The analysis of basic linguacultural concept – the term "culturally valuable concept" is given. Principles of culturally valuable concepts identification are explored. Basics of linguacultural analysis are suggested.

Із певного етапу вчені, які займаються проблематикою зіставною з проблематикою контрастивістики, окреслюють свої студії як лінгвокультурологію. Лінгвокраїнознавство та етнолінгвістику можна вважати середніми ланками між традиційною контрастивною лінгвістикою та сучасною лінгвокультурологією¹. Контрастивна лінгвістика стає лінгвокультурологією, на наш погляд, із того моменту, коли контрастивісти почали використовувати когнітивну парадигму. М. Кочерган, зауважує, що "зміна структурної парадигми на сучасну когнітивну поживила контрастивні дослідження, внесла в них нові аспекти" [2, с.4–5]. Зміна парадигми контрастивною лінгвістикою (тією чи іншою мірою різними мовознавцями) призвела до розширення сфери зацікавлень, що в свою чергу викликало необхідність змінити й назву лінгвістичного напрямку на лінгвокультурологію (використовуються також назви – етнолінгвістика, лінгвістична концептологія). Сьогодні ми можемо говорити про те, що контрастивна лінгвістика вийшла на якісно новий рівень. Однак, на нашу думку, використовувані лінгвокультурологічні терміни ще не утворюють систему, не усталеним є їх розуміння. Застосовувані підходи "лінгвокультурологічного" аналізу лише формуються, однак спостерігається тенденція до поєднання різноманітних лінгвістичних парадигм, що не може не призводити до термінологічних проблем. У цій статті подається аналіз одного із найголовніших лінгвокультурологічних понять – поняття концепту (культурно значимого концепту). Метою роботи є з'ясування взаємозумовленості розуміння концепту та методів його дослідження, а також вплив вибору мовного матеріалу на результати дослідження.

¹ "Сучасні теоретичні дослідження, спрямовані на системне відтворення "мовної картини світу", які стали в останнє десятиріччя однією з домінант русистики, мають у всілякому випадку в нас у Росії – своїм попередником лінгвокраїнознавство", – зауважує В. Мокієнко [1, с.25].

Лінгвокультурологічні дослідження активно проводяться такими зарубіжними вченими, як А. Вежбицька [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9], R.M. Keesing [10] тощо. З нашого погляду, В. Маслова надто категорично стверджує, що термін “лінгвокультурологія” виник у зв’язку з роботами фразеологічної школи, очолюваної В. Телія, і роботою В. Воробйова “Культурологическая парадигма русского языка” (1994) [11, с.7–8]. В. Маслова визначає суть науки та її завдання таким чином: “Лінгвокультурологія – це наука, що виникла на перетині лінгвістики та культурології, і яка досліджує вияви культури народу, відображені та закріплені у мові” [11, с.8]; “Завдання лінгвокультурології – експлікувати культурну значимість мовної одиниці (тобто “культурні знання”) на основі зіставлення прототипної ситуації фразеологізму чи іншої мовної одиниці, його символічного прочитання з тими “кодами” культури, які відомі чи можуть бути запропоновані носію мови лінгвістом” [11, с.10–11]. З огляду на рівень сучасних лінгвокультурологічних досліджень наведені “завдання лінгвокультурології” подані дещо редуковано. Наприклад, В. Шаклеїн вбачає завдання лінгвокультурології “у розгляді феноменів мови та культури, які зумовлюють один одного, що передбачає перш за все багатоаспектність проблематики лінгвокультурології, можливість різних системних підходів до вирішення лінгвістичних питань” [12, с.138]. Такий підхід до визначення завдань лінгвокультурології (яка, ще раз наголосимо, використовує когнітивну парадигму) узгоджується з основним завданнями когнітивної лінгвістики. Хоча необхідно визнати, що на формування останньої мали вплив ідеї В. Гумбольдта, гіпотеза Сепіра-Уорфа, праці О. Потебні тощо. Пишучи про співвідношення між мовою та культурою, К. Леві-Строс висловив “робочу гіпотезу”: “...між певними аспектами й на певних рівнях можна виявити деякі співвідношення, ...якраз і йдеться про те, щоб визначити, які ж це аспекти і де знаходяться ці рівні” [13, с.80].

Когнітивістика як самостійний напрямок сформувалася вже до середини 90-х років² у західній лінгвістиці [15, с.275]. Представниками когнітивного підходу вважають Дж. Лакоффа, Р. Ленекера [16; 17; 18; 19; 20], Ч. Філлмора, Л. Талмі тощо [Див. роботи з історії когнітивістики та теоретичних проблем: 21; 22; 15; 23]. Використання когнітивних методик у лінгвокультурології пояснюється тим, що традиційний семантичний аналіз одиниць вербального рівня, зокрема фразеологічних, не дає виходу на онтологічні висновки і здебільшого дає змогу отримати лише приблизні результати, бо під час семантичного аналізу ігноруються асоціативні зв'язки слова, когнітивний фон. Дослідники стверджують, що нефілологічні знання є не менш важливими для інтерпретації тексту, ніж власне філологічні, онтологічний статус цих знань принципово єдиний [Див.: 24, с.23].

Активно аналогічні дослідження проводяться польськими лінгвістами [25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33]. З. Мушинський так визначає предмет “етнолінгвістики”³ “Предметом досліджень етнолінгвіста є не фізичний світ, а суспільна реальність чи, згідно з когнітивним підходом, ментальна реальність предмета культури” [35, с.22]. Активно розвивається вказана наукова парадигма у межах української лінгвістики [36; 37; 38 тощо].

² З. Попова слушно нагадує, що предмет когнітивної лінгвістики – “особливості засвоєння та обробки інформації за допомогою мовних знаків – був намічений уже в перших теоретичних працях з мовознавства у XIX ст.” [14, с.7].

³ Польські лінгвісти надають перевагу терміну етнолінгвістика. Інколи лінгвокультурологію визначають, як науку, що вивчає взаємозв'язки мови і культури, а лінгвоетнологію

Одними із важливих термінів лінгвокультурології є терміни *концепт* та *культурно значимий концепт*. В. Кузнецов дає терміну таку дефініцію: "Концептом є загальний ментальний зміст..., те, що називають також смыслом... Така інтерпретація смислу мовного виразу має давню традицію, її приймали В. Гумбольдт, Г. Фреге, Б. Рассел, А. Черч, деякі представники російської філософії, зокрема Г. Шпет, І. Ільїн, М. Лосський та ін." [39, с.21]. Л. Чернейко та В. Долинський також зауважують, що термін *концепт* не новий у лінгвістиці. У традиції він ототожнюється з терміном *поняття* [Див.: 40, с.21]. Власне і сьогодні розуміння цього терміна не можна вважати усталеним з огляду на те, що у лінгвістичних дослідженнях він вживається як синонім "значення слова"; розглядається як "ідея, непов'язана з мовними засобами" [Див.: 41]; конструкт, що пов'язується з етнокультурною специфікою [42, с.47] тощо. Загалом простежується значна кількість підходів до розуміння цього терміна⁴. Власне "лінгвістичні" визначення терміна тяжіють до когнітивнопсихологічного розуміння. Наприклад, за О. Кубряковою, концепт – "термін, який слугує для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання та досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, відображеної у людській психіці" [43, с.90–93]. Таке "широке" розуміння *концепту* пропонується у працях В. Телія [44, с.94–95], О. Селіванової [37, с.77].

Окремо необхідно зупинитися на лінгвокультурологічному розумінні терміна, яке переважно, на наш погляд, неправомірно звужує обсяг позначуваного цим терміном. Чим же є *концепт* і *культурно значимий концепт* у лінгвокультурології? На думку с.Воркачова, простежується декілька підходів у розумінні *концепту* (що виділяються згаданим автором на підставі зарахування чи незарахування тих чи інших одиниць до концептів) [42, с.48]. с.Воркачов пропонує розуміти *концепт* як одиницю колективного знання / свідомості (що скеровує до вищих духовних цінностей), має мовне вираження і відзначена етнокультурною специфікою [42, с.47]. Таке визначення викликає заперечення, оскільки в ньому обмежується концептосфера "вищими духовними цінностями" (у межах такого підходу за вербальними позначеннями конкретних сутностей не стоїть концепт, що, на наш погляд, загалом суперечить "аксіомам когнітивізму" [43, с.72]), звужується культурна специфіка до

(етнолінгвістику), як таку, що орієнтується на розгляд мови, духовної культури народу, народного менталітету й народної творчості [34, с.9].

⁴ "... 1) концепт привіюється до логічного судження, представленого в мовній формі; 2) близьке до першого розуміння концепту як будь-якої одиниці колективної свідомості, що відображає предмет реального чи ідеального світу і зберігається в національній пам'яті носіїв мови як вербальний субстрат...; 3) концепт в логіко-семіотичному аспекті як сукупність семантичних ознак під час компонентного аналізу лексики; 4) у душі середньовічного концептуалізму і пізнішого репрезентаціоналізму концепт розглядається як абстракція сукупності предметів (гіперонім, родове поняття); 5) у ракурсі узагальнено-відображальної функції свідомості концепт є чуттєво-пізнавальною абстракцією предметів та явищ; 6) у психологічному аспекті концепт як розумовий і психологічний образ об'єкта; 7) на основі інтегративного принципу концепт – це різнооб'єктна одиниця свідомості, що містить уявлення, образи, гештальти, поняття" [37, с.111].

⁵ Використовуються також терміни – *концепт культури* (Сl. Geertz); *ключовий культурний концепт* (А. Вежбицька), *культурний концепт* (у межах проекту «Логический анализ языка» [45]); *лінгвокультурний концепт* (С. Воркачов, Р. Кісь), *етноконцепт* (О. Селіванова), *лінгвокультурема* (В. Воробйов), *логоеністема* (Є. Верещакін, В. Костомаров) тощо. Видається, що терміни

етнічної і використовується наявність специфіки як критерій прилічення ментальних одиниць до концептів. В. Телія теж наголошує на тому, що концепт обов'язково матиме національно-культурну специфіку [44, с.96]. Виявити, зокрема, специфіку концепту – це мета лінгвокультурологічного зіставлення мов, і необов'язково в мовах, що зіставляються, спостерігатиметься асиметрія. Безперечно, у разі лінгвокультурологічного аналізу розмежування концептів абстрактних і реально “речовинних” сутностей гранично закономірне: увага переважно надається духовній культурі, але так звана матеріальна культура знаходиться з нею в тісному взаємозв'язку (що є за своєю суттю науковим трюїзмом). Найменування “речовинних” концептів, як правило, виступають символами абстрактних, в чому і виявляється здебільшого національна специфіка, оскільки існує міжкультурна, міжмовна асиметрія, що стосується не в останню чергу реалій [Див. про це: 46, с.106–162]. Власне за такого “вузького” підходу втрачається цілісність чи картини, чи моделі світу, лише за місцем і роллю концепту в системі можна з'ясувати його значимість, яка підтримується всіма засобами системи.

Терміна система лінгвокультурології знаходиться на стадії формування базових понять, про що яскраво свідчать спроби дослідників знайти якнайточніші найменування для центральних понять. В. Кононенко у своїх студіях використовує словосполучення “визначальні слова-поняття”. Згадуваний автор пише: “особливості національного характеру знаходять вияв у мікрополі споконвічних мовних утворень на позначення найсуттєвіших, визначальних для українців слів-понять, таких як *земля, мати, хага, хліб, доля*. Кожна з цих номінацій має систему первинних і вторинних значень, характеризується широкими асоціативними зв'язками, здатністю виконувати когнітивні функції метафоризації, символізації, персоналізації, посиленими можливостями включатися в різноманітні контексти, утворювати стійкі звороти” [47, с.64]. В. Жайворонок вживає термін “концепти історико-культурної свідомості народу”, вважаючи їх не просто словами-знаками, а мовними одиницями, наповненими етнокультурним змістом, які здебільшого і функціонують у культурних контекстах та позначені образністю та етносимволікою [48]. Цитований автор до “концептів історико-культурної свідомості народу” слушно зараховує не лише абстрактні концепти. Зіставні погляди на обсяг концептосфери висловлює Р. Кісь: “У межах життєвого середовища кожен об'єкт – це інтенціональний об'єкт. Він наділений смислами (ще й сам дійово впливає на динаміку сенсоутворювання) і має для людини (суспільного стратуму) відповідну значущість чи “вагу”. Із цього погляду наївне уявлення про існування якоїсь так званої “матеріальної культури” на протигагу духовній – це тільки за давнена фікція” [49, с.295]. Абсолютно поділяючи погляди Р. Кіся на культурну значимість “матеріальних об'єктів”, не можу погодитися із визначенням “лінгвокультурних концептів” як “етнокультурних компонентів слова”, “що “заряджені” смисловою специфікою структур життєдіяльності етносу, його окремих груп (від систем “modus operandi” щодо знарядь та інших артефактів аж до СТІЙКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ, ОЦІНКОВИХ МОДЕЛЕЙ І ФОНОВИХ ЗНАНЬ)...” [49, с.64]. Можливо, цитований автор має на увазі “етнокультурний компонент значення слова”, який у термінах традиційної семантики отримав найменування національно-культурний компонент значення, а також культурно-національна конотація [50]. У пропонованому Р. Кісем підході відбувається, з

культурний концепт чи концепт культури є не зовсім вдалимими кальками з англійської, на наш погляд, точніший термін В. Телія – культурно значимий концепт [44, с.221].

нашого погляду, невиправдане поєднання терміносистеми традиційної семантики із терміносистемою когнітивної лінгвістики: автор одночасно використовує терміни семеми (“як основні інтралінгвальні одиниці змісту”), лінгвокультурні концепти та лінгвокомунікативні конструкти [49, с.64]. Таке розуміння лінгвокультурного концепту (за логікою Р. Кіся, семема та концепт лише перетинаються та кожен з них містить і власну інформацію, тобто в мові є “інформація”, якої не містить когніція!) гранично суперечить ідеям когнітивного підходу. Когнітивісти переконані, що “мова кодує частково і вибірково способи мислення та аналізу, які є еволюційно старшими, ніж мова; і більше того – ми знаємо про наші слова більше ніж закодовано у мові загалом” [10, с.11].

Сьогодні формуються підходи до аналізу концептів [Див. про це: 51; 37, с.123–124; 52, с.465–468]. О. Селіванова вважає, що “спільним для всіх концептуальних досліджень є пошук деякої структури, проміжної мови...” [37, с.124]. А. Вежбицька створила методику опису значення слова за допомогою семантичних примітивів (робота була виконана на конкретній лексиці – англ. *cup, mug, jars, cabbage, carrots* тощо) [3]. У подальших роботах А. Вежбицька пропонує описувати суспільство через ключові слова, які репрезентують ключові культурні концепти, і “культурну граматику”, яка відображає перелік підсвідомих правил мислення [5]. У 1997 році з'являється дослідження А. Вежбицької “Розуміння культур через їх ключові слова”, в якому аналізуються концепти (наприклад, англ. *freedom*, лат. *libertas*, рос. *свобода, воля*, польськ. *wolność* тощо) [6]. Цитований автор приходиться до висновку про те, що “ключовими словами” є звичайні, а не маргінальні слова; вони можуть часто вживатися в семантичних доменах (домени емоцій, домени покарання); ці слова є центрами цілих фразеологічних кластерів, як, наприклад, російське слово *душа*; часто вживаються в прислів'ях, висловах, популярних піснях, назвах книг [6, с.16]. Тобто головну роль у процесі дослідження відіграє інтуїція лінгвіста, але, на жаль, інтроспекція (навіть і тренувана) як метод дослідження не завжди дозволяє отримати вірогідні результати. Так, А. Вежбицька прийшла до висновку, що особливості російського національного характеру розкриваються і відображаються в трьох унікальних поняттях російської культури – *душа, судьба и тоска* [53, с.416], а також “авось” [Див. про це: 1, с.26–28]. У цитованому дослідженні як “еталон” використовувалася англословна культура і певним чином ігнорувалися концептосфери інших слов'янських культур.

Роботи Р. Ленекера, на думку Є. Рахіліної, репрезентують “візуальний підхід” в описі концепту в поняттях профілю й бази; одна з найважливіших ідей Р. Ленекера полягає у тому, що людина під час сприйняття концептів не оперує окремими семантичними ознаками чи їх множинами, а цілими образами [16, с.35; див. про це: 23, с.5; 15, с.294]. Так, Р. Ленекер припускає, що когніція має деяку вроджену базу, яка містить біологічний субстрат з вродженими ментальними структурами чи здібностями; без такого вродженого підґрунтя когніція ніколи не виникає; нові концепти створюються через попередній досвід; когнітивний розвиток є циклічним: існуючі ментальні структури забезпечують підґрунтя для когерентного досвіду різного роду (психічного, соціального чи виключно уявленого); досвід породжує нові ментальні структури, що репрезентують вищий рівень системи; “культурні концепти”, культурна інформація знаходяться на вищих рівнях цієї складно влаштованої системи, вони формуються на пізніших стадіях через неперервний досвід [16, с.28–31]. Погляди Р. Ленекера зіставні з ідеєю герменевтичного кола.

Ця ж проблема перебуває у центрі уваги польської етнолінгвістики. Є. Бартмінський зазначає, що мовознавець повинен збудувати мовний портрет предмета [25, с.7]. Процес створення мовного портрета предмета Є. Бартмінський, услід за Р. Ленекером, називає профілюванням. "У нашій дефініції профілювання є суб'єктивною (тобто такою, що має свій суб'єкт) мовно-пов'язаною операцією, яка полягає в своєрідному формуванні образу предмета через трактування його в окреслених аспектах (підкатегоріях, фасетах), таких, як наприклад, походження, якості, вигляд, функції, події, переживання і т.ін., у межах певного типу знання й згідно з вимогами окресленого погляду" [26, с.212]. Результатом процесу створення мовного портрета предмета (профілювання) Є. Бартмінський вважає профіль. "Різні профілі не є різними значеннями, є способами організації семантичного смислу всередині значень. Є твореними на основі деривації, що виходить від базового переліку семантичних ознак, прикмет в сфері значення – відкритого переліку ознак. Профілювання закладає існування прототипу. Можна поняття прототипу пов'язувати з профілюванням, приймаючи існування прототипного профілю й похідних від нього" [26, с.220]. На думку З. Мужинського, відмінності концепцій Р. Ленекера та Є. Бартмінського полягають у тому, що "профілювання у Бартмінського є профілюванням у свідомості суспільній, у тому, що є усталеним... Для Р. Ленекера процес цей полягає у емпіричному одиничному суб'єкті, у якому лише деякі аспекти узвичаїлися" [35, с.33]. Тобто у концепціях Є. Бартмінського та Р. Ленекера розмежовуються суспільна, культурна свідомість й свідомість психологічна, одинична. Є. Бартмінський також вважає (на відміну від Р. Ленекера, який говорить про рамку спостереження), що досвідну рамку формують різноманітні коди (вербальний, поведінковий, міфолого-ідеологічний, предметно-символічний) [26, с.213].

Отже, як видається, доцільно говорити про окремі прийоми концептуального аналізу, які переважно використовуються комплексно, у тому чи іншому поєднанні, що становить специфіку тієї чи іншої методики. Серед них: "візуальний" метод Р. Ленекера [16; 17; 18; 19; 20], метод "профілювання" Є. Бартмінського та його школи [27; 28; 26]; опис за предикатними зв'язками та моделюванням "діагностичних контекстів" [54; 55]; опис концепту за його асоціативним полем [40]; аналіз значення за словниковими дефініціями; етимологічний аналіз [56]; метод вивчення концепту через лексико-граматичне поле лексеми, що його репрезентує [57]. У лінгвокультурології спостерігається декілька напрямів вивчення концептів з огляду на вибір матеріалу дослідження. А. Вежбицька досліджує "ключові культурні концепти", виявляючи національно-культурну специфіку через семантичні примітиви на матеріалі неблизькоспоріднених мов [6]. Також у низці лінгвістичних праць представлений одномовний (чи переважно одномовний) аналіз концептосфери мови, наприклад, у проєкті "Логический анализ языка", студії т.Булигіної, О. Шмельова [55], О. Шмельова [58]. Якщо випадіння концептів "матеріального світу" з поля зору дослідника лише збіднює наукову картину світу, то висновки про національно-культурну специфіку, зроблені на одномовному матеріалі, вульгаризують її. Одне із вразливих місць багатьох сучасних лінгвокультурологічних досліджень – це продукування глобальних висновків про менталітет та національно-культурну специфіку того чи іншого явища на локальному матеріалі (досліджуються мовні факти однієї мови чи явища лише одного мовного рівня). Однак, навіть за умови міжмовного та міжрівневого дослідження, охопити мегатекст дуже складно. Наприклад, І. Голубовська, аналізуючи суфікси

пестливості на матеріалі української та російської мов, стверджує, що український суфікс -еньк- надає слову “відтінок позитивної здрібнілості, ніжного, ласкавого ставлення з боку мовця”, натомість у російській мові цей суфікс, окрім тотожних з українською мовою значень, “здаєт передавати конотацію жалості, співчуття і навіть іронії, маючи, таким чином, ширший емосемантичний потенціал”, що дозволяє дослідниці, як видається, погодитися з думкою про “обмежену здатність українця входити у становище іншого (чужого)” [59, с.73–74]. І далі: “На відміну від російської, українська мова не схильна до формантного вираження конотації зневажливості, принизливості та іронії. Ці мовні факти свідчать про суттєві психологічні відмінності двох близьких народів, про **більший позитивізм українців порівняно з росіянами** (виділення моє – О.Л.)” [59, с.86]. Проте вже існування численних українських фразеологічних одиниць з компонентом *серце* є, на думку цитованого автора, “ще одним аргументом на користь визнання української кордоцентричності, особливостей емоційного психотипу українця, у якому трагічна доля українського етносу сприяла акцентуації **переважно негативних реєстрів емоційної чуйності** (виділення моє – О.Л.)” [59, с.117].

Отже, розуміння терміна концепт у лінгвокультурологічному дослідженні, як це не парадоксально, певним чином програмує висновки дослідження. Як видається, коректним було би розуміння / використання і у лінгвокультурології терміна концепт у загальнонауковому значенні як найбільшої оперативної одиниці ментального рівня, яка на вербальному рівні може позначатися словом, словосполученням чи фразеологізмом. У процесі розумової діяльності відбувається актуалізація принаймні однієї й згортання інших структурних частин концепту – фреймів. Культурно значимий концепт – одиниця ментального рівня, яка у певній системі (картині світу) виконує роль стрижневого елемента. Видається, що погляд на концепти як на ментальні конструкти, що “стоять” лише за “абстрактними” сутностями, не може бути застосований у межах лінгвокультурології. Власне і національно-культурну специфіку не можна вважати параметром релевантним для зарахування тих чи інших одиниць до концептів. Широкий погляд на розуміння культурно значимих концептів уможливило пояснення взаємозв’язків мови, мислення та культури, дає змогу дослідити процеси творення значень. Перед лінгвокультурологією сьогодні стоїть важливе завдання – вивчити принципи вербалізації ментальних одиниць – концептів та їхнього функціонування в мегатексті методом зіставлення з аналогічними одиницями інших мов з метою виявлення культурно значимої інформації і культурно значимих концептів певної мови, що у результаті повинно привести до вичерпного опису мовної картини світу та її специфіки.

1. Мокієнко В. *Украинская фразеология (resp. паремология) и русская картина мира* // *Slowo. Tekst. Czas. – Szczecin, 2000. – С.25–33.*
2. Кочерган М.П. *Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття* // *Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей. Вип.5. – К., 2001. – с.3–8.*
3. Wierzbicka A. *Lexicography and conceptual analysis. – Ann Arbor, 1985.*
4. Wierzbicka A. *"Cultural script's": A new approach to the study of cross-cultural communication* // *Language contact and language conflict. – Amsterdam / Philadelphia, 1994. – P.68–87.*
5. Wierzbicka A. *Understanding Cultures Thought Their Key Words (English, Russian, Polish, German, and Japanese). – New York–Oxford, 1997.*
6. Wierzbicka A. *Japanese cultural scripts: cultural psychology and "cultural grammar"* // *Ethos. – 1996. – Vol. 24 (3). – P. 527–555.*

7. Wierzbicka A. *Angst* // *Culture and Psychology*. – London, 1998. – Vol. 4 (2). – P. 161–188.
8. Wierzbicka A. *German 'cultural scripts': public sings as key to social attitudes and cultural value* // *Discourse and Society*. – London, 1998. – Vol. 9 (2). – P.241–282.
9. Wierzbicka A. *Anchoring linguistics typology in universal semantic primes* // *Linguistics Typology*. – 1998. – Vol.2. – P. 141–194.
10. Keesing R.M. *Radical cultural difference: Antropology's myth?* // *Language contact and language conflict*. – Amsterdam-Philadelphia, 1994. – P.3–23.
11. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. – М., 1997.
12. Шаклеин В.М. Становление и развитие теории лингвокультурной ситуации в лингвокультурологических исследованиях // *Язык и культура. Культурологический компонент языка*. – Т.2. – К., 1998. – с.137–140.
13. Леві-Строс К. *Структурна антропология*. – К., 2000.
14. Попова З.Д. Из истории когнитивного анализа в лингвистике // *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. – Воронеж, 2001. – С.7–17.
15. Рахилина Е.В. *Когнитивная семантика: История. Персоналии. Идеи. Результаты* // *Семиотика и информатика. Сб. науч. статей. Вып.36*. – М., 1998. – с.274–323.
16. Langacker R.W. *Culture, Cognition, and Grammar* // *Language contact and language conflict*. – Amsterdam-Philadelphia, 1994. – P. 25–53.
17. Langacker R. *Cognitive grammar* // *Handbook of Pragmatics*. – Amsterdam-Philadelphia, 1995. – P. 105–111.
18. Langacker R. *Consciousness, Construal, and Subjectivity* // *Advances in consciousness research*. – Amsterdam-Philadelphia, 1997. – Vol.12. – P.49–75.
19. Langacker R. *Constituency, dependency, and conceptual grouping* // *Cognitive Linguistics*. – Berlin-New York, 1997. – Vol.8 (1). – P.1–32.
20. Langacker R. *Generics and habituals* // *Current issues in linguistic theory*. – 1997. – Vol. 143. – P.191–223.
21. Ченки А. *Современные когнитивные подходы к семантике: сходства и различия в теориях и целях* // *ВЯ*. – 1996. – № 2. – С.68–78.
22. Фрумкина Р.М. "Теории среднего уровня" в современной лингвистике // *ВЯ*. – 1996. – №2. – С.55–67.
23. Рахилина Е.В. *О тенденциях в развитии когнитивной семантики* // *ИАН. Серия лит. и яз.* – 2000. – Т.59. – № 3. – с.3–15.
24. Крюков А.Н. *Фоновые знания и языковая коммуникация* // *Этнопсихолингвистика*. – М., 1983.
25. Bartmiński J. *O profilowaniu pojęć w słowniku etnolingwistycznym* // *O profilowaniu pojęć. Wybór prac*. – Lublin, 1993. – S. 7–17.
26. Bartmiński J., Niebrzegowska S. *Profile a podmiotowa interpretacja świata* // *Profilowanie w języku i w tekście*. – Lublin, 1998. – S.211–224.
27. Bartmiński J. *Zmiany stereotypu Niemca w Polsce. Profile i ich historyczno-kulturowe uwarunkowania* // *Profilowanie w języku i w tekście*. – Lublin, 1998. – S.225–236.
28. Bartmiński J. *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata* // *Językowy obraz świata*. – Lublin, 1999. – S.103–120.
29. Mikołajchuk A. *Cognitywny obraz gniewu we współczesnej polszczyźnie* // *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*. – Lublin, 1996. – S.131–146.
30. Grzegorzczkova R. *Profilowanie a inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia* // *Profilowanie w języku i w tekście*. – Lublin, 1998. – S.9–17.
31. Grzegorzczkova R. *Pojęcie językowego obrazu świata* // *Językowy obraz świata*. – Lublin, 1999. – S.39–55.
32. Pajdzińska A. *Wrażenia zmysłjako podstawa metafor językowych* // *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*. – Lublin, 1996. – S.113–130.
33. Pajdzińska A. *Jak mówimy o uczuciach? Poprzez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata* // *Językowy obraz świata*. – Lublin, 1999. – S.83–101.
34. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира* / Б.А. Серебренников, Е.С. Кубрякова, В.И. Постовалова и др. – М., 1988.
36. Жаботинская С.А. *Концептуальный анализ: Типы фреймов* // *Вестник Черкасского университета*, 1999. – Вып. 11. – С.3–20.
37. Селиванова Е.А. *Когнитивная ономазиология*. – К., 2000.
38. Радзієвська т. *Іменники думка, гадка, ідея: до проблеми опису концептів ментального поля* // *Лінгвістичні дослідження. Зб наук. праць*. –

- Вып. 6. – Харьков, 2001. – С.33 – 37. 39. Кузнецов В.Г. Герменевтика и гуманитарное познание. М., 1991. 40. Чернейко Л.О., Долинский В.А. Имя Судьба как объект концептуального и ассоциативного анализа // Вестн. Моск. ун. Сер. 9. – 1996. – № 6. – С.20–41. 41. Залевская А.А. Психолингвистический подход к проблеме концепта // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С.36–44. 42. Воркачев С.Г. Концепт Счастья: понятийный и образный компоненты // ИАН. – 2001. – Т.60. – № 6. – С.47–58. 43. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996. 44. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М., 1996. 45. Логический анализ языка: Культурные концепты. – М., 1991. 46. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М., 1998. 47. Кононенко В.І. Мова і народна культура // Мовознавство. – 2001. – №3. – С.62–69. 48. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення // Культура народів Причорномор'я. – №32. – 2002. – с.51–53. 49. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). – Львів, 2002. 50. Телия В.Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов (от мировидения к миропониманию) // Славянское языкознание. IX съезд славистов. Доклады российской делегации. – М., 1993. – С.302–314. 51. Фрумкина Р.М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога // Научно-техническая информация. – М., 1992. – Сер.2. – № 3. 52. Слухай Н.В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену // Мовні і концептуальні картини світу. Зб. наук. праць. – №7. – К., 2002. – С.462–470. 53. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М., 1997. 54. Апресян Ю.Д. Лингвистическая терминология словаря // Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. Первый выпуск / Под общ. рук. Ю.Д. Апресяна. – М., 1997. – с.XVI–XXXIV. 55. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Перемещение в пространстве как метафора эмоций // Логический анализ языка: Языки пространств. – М., 2000. – с.277–288. 56. Воркачев С.Г., Кусов Г.В. Концепт 'оскорбление' и его этимологическая память // Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып.2. Язык и социальная среда. – Воронеж, 2000. – с.90–102. 57. Воеводская О.М. Лексико-грамматическое поле концепта // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С.11–113. 58. Шмелев А.Д. Русская языковая модель мира: Материалы к словарю. – М., 2002. 59. Голубовская И.А. Этнические особенности языковых картин мира. – К., 2002.